

Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında

Özgün Bir Örnek: “Şavak Aşireti”

Ahmet Kerim Gültekin*

Özet

Sosyal bilimlerde olduğu üzere, Antropolojik literatürde de “aşiret” kavramıyla tanımlanan topluluklarda, “kan bağı” inancı, öne çıkan kültürel bir öğedir. Tunceli’deki (Dersim) aşiret kavramı da bu konuda topluluklar için kesin sınırlar çizmekle birlikte, aynı zamanda, yine ortak bir dinsel inanmayı da zorunlu kılmaktadır. Şavak Aşireti örneğinde ise ortak ata inancının yanı sıra topluluk içerisinde farklı diller konuşulduğu gibi, farklı dinsel inanmalar da gözlemlenmektedir.

Bu makalede, çoğunlukla Tunceli (Dersim) ili kırsalında yaşayan ve göçer hayvancı bir yaşam tarzıyla karakterize edilen Şavaklı toplulukların sahip oldukları çeşitli dinsel inanmalar ve konuştukları farklı diller bağlamında gösterdikleri etniklik biçimlerinin özgünlüğü, kültür ve kimlik ilişkileri bağlamında antropolojik bir perspektifle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Şavak, Tunceli (Dersim), Aşiret, Kültür, Kimlik, Etnisite.

---

* Dr. Etnolog

“Savak Tribe” A Genuine Example in the Context of Diversity of Cultural Identities

Abstract

As is the case in social sciences, in the literature of Anthropology, too, the beliefs ascribed to “blood tie” outstand as cultural constituents in communities identified with the concept “tribe”. This is, apperantly, true for the tribal structure in Tunceli (Dersim), too. What is more, the tribal structure in Tunceli (Dersim) necessitates a common religious belief (subsumed to blood tie). As for the Savak Tribe, it has been observed that there exist different languages and religious beliefs.

Through this article diverse sense-making practices, identity and culture relations shaped around the distinct religious beliefs and languages of Savak communities- living in the rural Tunceli (Dersim) and characterized with nomadic husbandry- has been anthropologically scrutinized.

Key Words

Şavak, Tunceli (Dersim), Tribe, Culture, Identity, Ethnicity.

Giriş

Şavak aşireti ya da yaşadıkları yerelde yaygın olarak bilinen ismiyle Şavaklılar, geleneksel olarak, Tunceli (Dersim¹) ilinin güney ilçeleri olan

---

¹ “Dersim” ve “Dersimlilik” hem coğrafi hem de etno-kültürel ve sosyo-politik bir kavram olarak günümüzde sıklıkla kullanılmakta olan popüler bir kimlik belirteçidir. Osmanlı Devleti döneminde idari olarak Tanzimat’tan sonra bugünkü Tunceli, Elazığ, Erzincan ve Bingöl illerini kapsayan bir eyalet olarak kabul edilen “Dersim” ismi, tarihsel süreç içerisinde, Cumhuriyet dönemi içerisinde kaldırılmıştır. Fakat tarihsel geçmişi içerisinde, Alevi Kürt toplulukların isyanlarıyla ve “ıslah operasyonlarıyla” karakterize olan Dersim; gerek etno-kültürel gerekse sosyo-politik farklılıklarının, aykırılıklarının ortaya çıkardığı sosyoloji; kapitalizmin bugünkü neo-liberalizm durağında (tarih sahnesine güçlü bir dönüş yapan “kimlikler

Çemişgezek'in doğu ve Pertek'in batı kısımlarındaki köy ve mezralarda yerleşiktir. Geçim biçimleri ağırlıklı olarak göçer hayvancılık faaliyetlerine yaslanan Şavaklılarda, kırsal bir topluluk olma özellikleri hâkimdir. Şavaklıların büyük çoğunluğu kış aylarını genellikle Dersim'deki köy ve mezralarında, yaz aylarını ise yine Dersim ile Erzincan ve Erzurum gibi yayla alanlarını kullandıkları farklı Doğu Anadolu illerinde sürüleriyle birlikte geçirmektedirler.

Kolaylıkla ulaşılabilecek bu genel bilgiler itibariyle Şavak, Türkiye'deki kırsal topluluklarda yaygın olarak görülen, kan bağına dayalı toplumsal örgütlenme biçimlerine tipik bir örnektir. Fakat antropolojik çerçevede "aşiret" kategorisi bağlamında değerlendirilebilecek olan "Şavaklık", Dersim'e özgü olarak, aşiret kavramının mitik bir kan-bağı söylemiyle birlikte kutsallaştırdığı din ve dil birliği özelliklerini, kendi etno-kültürel anlam haritası içerisinde barındırdığı farklı dinsel ve dilsel kültürel olgularla birlikte karmaşıklaştırmakta ve kendinde benzersiz bir özgünlük ortaya çıkarmaktadır.

Söz konusu özgünlük, Dersim'de yaşayan Alevi ve Sünni toplulukların, kimi zaman konuştukları ana dilleriyle ilişkili olarak da geliştirdikleri benlik bilinçlerinin/kültürel kimliklerinin sahip olduğu "doğumla birlikte kazanılma" özelliklerinden ileri gelmektedir. Türkiye'de yaygın olarak

---

çağı"nda) onu bir hayli popüler kılmıştır. Bu bakımdan Dersim ya da Dersimlilik, bugün çoğunlukla Tunceli'de yaşayan Alevi Kürt toplulukları sosyolojik ve mekânsal olarak nitelediği gibi; bu toplulukların tarihsel geçmişlerinden itibaren ilişkide oldukları ve bugün Erzincan, Muş, Bingöl, Malatya, Maraş ve Sivas gibi geniş bir alandaki hem Kurmanci hem de Kırmancki konuşan Alevi Kürt toplulukları da kapsayıcı siyasal ve etno-dinsel bir kimliktir. Benzer şekilde yine Dersim'de yaşayan yerli Sünni toplulukları da içeren bir kavram olan Dersim, makalede Kurmanci, Kırmancki ya da Türkçe konuşan Şavaklıların da kendilerini hem mekânsal hem yerel etno-kültürel aidiyetlerini tanımladıkları özgün bir mekân adlandırması olarak kullanılacaktır.

görülen yerel Alevi topluluklarının pek çoğundan farklı olarak Dersim Aleviliğinde, doğumla birlikte kazanılan ve değiştirilemeyen çeşitli dini statüler söz konusudur. Buna göre Alevi Kürt aşiretlerin “Sünni” bileşenler ihtiva etmesi söz konusu değildir. Öte yandan Dersimli Sünni topluluklarda da (Şavak örneği haricinde) kendilerini tanımladıkları kültürel kimlik sınırları içerisinde, ortak ana dili konuşsalar dahi, Alevi topluluklar bulunmamaktadır.²

Şavak aşireti'nin dikkat çekici özgünlüğü, antropolojinin en önemli çalışma alanlarından olan kültür ve kimlik araştırmalarına önemli katkılar sunabilecek nitelikler taşımaktadır. Örneğin Kıta Avrupası ve Anglosakson antropolojisinde özellikle 1990'lı yıllarda tırmanışa geçen kültürel kimlik araştırmalarında öne çıkan iki yaklaşımın karşılaştırılmasına, son derece özgün ve yerel bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, Dersim Aleviliğinin doğumla birlikte kazanılan kati kimlik sınırları, primordialist (ilkçi) olarak da bilinen sosyal bilimcilerin, bir topluluğa bağlı olmanın, o topluluğun kültürüne doğmuş olmakla alakalı olduğu yönündeki görüşlerine dair önemli bir örnek gibi görünmektedir.³ Bu görüşe göre kültürel kimlik, bireyin

---

² Dersim'in etno-kültürel yapısı hakkında son dönemde tamamlanan önemli akademik çalışmalar için bkz. Deniz, 2012; Gezik, 2012; Aslan, 2010 ve Gültekin, 2010.

³ Bilindiği üzere ilkçi olarak kabul edilen görüş din, dil ve kan bağı gibi kültürel öğelerin kuşaklararası kültürel aktarımda belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Ulus kavramı üzerine sürdürülen tartışmalarda önemli bir yer bulan ilkçi görüşleri biyolojik ve doğalcı yaklaşımlar olarak kendi içerisinde ayırmak da mümkündür. Örneğin tanınmış antropolog Clifford Geertz, kimliğin bağlılık duyulan bileşenleri bağlamında ortak dil, din ve kan bağı faktörlerini kabul ederek dikkati çeker. Biyolojik yaklaşım ise kimliğin doğal bileşenlerini genetik köklerde aramaktadır. Bu bağlamda öne çıkan isim ise Pierre Van Den Berghe'dir. Berghe, doğuştan kazanılan ve kültürlemeyle aktarılan kimlik bileşenlerinin biyolojik bir temeli olduğunu ileri sürmektedir. Bu gibi kültür ve kimlik tartışmalarına dair çeşitli yaklaşımların değerlendirmeleri için bkz. Aydın, 1998; Eriksen, 2004; Özkırımlı, 2008; Öztoprak ve Akıllı, 2004.

içerisine doğduğu topluluğun ortak dil, din, tarih, mekân vb. faktörlerine dayanmaktadır -ki Dersim'deki Alevi topluluklar bu açıdan ciddi birer örnektir. Öte yandan kimliğin hem bireyler hem topluluklar tarafından kendileri ve ötekiler arasındaki çizilen “bilinçli” sınırlara yahut tercihlere dayandığını savlayan yaklaşımlar da söz konusudur. Situationist (durumcu) olarak da bilinen yaklaşıma göre ise kimlik, tarihsel ve sosyal, siyasal şartlar altında yeniden inşa edilebilen bir kültürel öğedir. Buna göre kimlik, topluluğun sergilediği çeşitli varlık stratejileri bağlamında değişebilen ve esnek bir sosyal gerçekliktir.⁴ Ayrıca Şavak aşiretinin bu tartışmalara paralel olarak yine antropolojik bağlamda gerçekleştirilen kültürel kimlik çalışmalarında ne tür bir epistemolojinin dikkate alınması gerektiğine dair önemli fikirler sunması da dikkate değerdir.

Bu makalede konuşulan dile, inanç biçimlerine ve sosyo-ekonomik yaşam tarzına göre ortaya çıkan çeşitli tanımlamalar bağlamında “Şavak” aşiret kimliğinin gerek kendi içerisinde gerekse bulunduğu farklı mekânlarda ortaya çıkardığı özgün kültürel kimlik biçimleri, antropolojik bir perspektifle değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Yöntem

Makalede ele alınan tartışmalar Kasım 2005 ve Ağustos 2006 tarihleri arasında Elazığ ve Tunceli'de gerçekleştirilen etnografik⁵ bir alan araştırmasında elde edilen verilere dayanmaktadır.⁶

⁴ Durumcu görüşlerin önemli bir temsilcisinin görüşleri için ayrıca bkz. Barth, 1969.

⁵ “Etnografya”, Yunanca ethnos (halk) ve graphie (çizim) kelimelerinden oluşan; esas olarak, araştırma nesnesi haline getirilen insan topluluğuna veyahut herhangi bir kültürel kuruma, sürece dair eksiksiz bir betimlemeyi hedefleyen ve kendine özgü kuramlardan, bunlarla ilintili çeşitli araştırma tekniklerinden oluşan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir. 20. yüzyılın ortalarına değin, çoğunlukla Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın, gerek kendi “ulus tarihi” çalışmalarında

Çalışmada, kendilerini çevreleyen hâkim Alevi nüfus içerisinde yaşayan Dersimli Sünnilerin etniklik algılarının değişen tarihsel, ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerde söylem ve pratik olarak gösterdiği varlık stratejilerinin etnolojik bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Türkiye’de ulusal düzlemde Sünni-İslam’ı doğrudan ima eden ve hâkim durumda olan sosyo-politik kimlik algısının, yani Türklük ve Sünniliğin; bu hâkim kimlik kodlarından dil ve din aidiyetleri ekseninde ayrışarak yine ulusal düzlemde azınlıkta kalan Kürtlük ve Alevilik kimliklerinin paradoksal biçimde nüfus itibariyle çoğunlukta olduğu tek coğrafi mekânda (Tunceli’de) kazandığı azınlık

---

gerekse Batı dışı, “modernizm öncesi toplumsal gelişme aşamasında” olduğu kabul edilen “ilkel” toplulukların araştırmalarında bir araştırma yöntemi ortaya çıkan etnografinin, güncel sosyal bilim araştırmalarına miras bıraktığı çok çeşitli araştırma teknikleri de geliştirmiş olduğu bilinmektedir. Genel çerçevesi itibariyle bakıldığında, alan araştırması ve onun asli çalışma tekniği katılarak gözlem, araştırma öznesi haline getirilen insan ediminin ya da edimlerinin içerisinde vücut buldukları kültürde; öznenin bu evrenden koparılmadan, araştırmacının söz konusu kültürün var olduğu gerçeklikle (toplum ve doğal çevre) birebir, yüz yüze etkileşerek ve bu gerçeklikler bütününe müdahil olarak (bütünlüğe zarar verecek deneysel uygulamalara girişmeden); açığa çıkardığı “niteliksel bilgi”ye ulaşma pratikleri olarak değerlendirilebilir. Alan araştırması, antropoloji açısından, kendi pratiği içerisinde daha da özel bir anlam kazanan “uzun süreli katılımcı gözlem” tekniğiyle birlikte, topluluk içerisinde gerçekleşen yoğun ve uzun bir çalışma pratiği ile kültürün yaratıcılarının maddi ve özellikle de manevi evrenleriyle buluşmaya, bunları anlamaya giden “en önemli yol” anlamına da kavuşmuştur. Günümüzde, alan araştırması ve katılımcı gözlem, farklı kuramsal yaklaşımlarla hayata geçirilmekte ise de öz itibariyle “farklı olanın bilgisini edinme” anlamında tanımlanabilecek olan antropolojik bilimsel etkinlik, insanoğlunun bilinçli bir çabayla, kendi dışında kalan maddi ve sosyal evrene dair yöntemli öğrenme çabası olarak kabul edilmekte ve sosyoloji, psikoloji ve arkeoloji gibi birçok sosyal disiplin tarafından kullanılmaktadır. Konu hakkında daha geniş ve yönlendirici bilgiler için bkz. Kottak, 2001: 3 – 45 ve Haviland, 2002: 33 – 63.

⁶ İlgili alan araştırması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Bölümü Etnoloji Anabilim Dalına “Tunceli’de Sünni Olmak - Tunceli Pertek’te Ulusal ve Yerel Kimlik Ögelerinin Etnolojik Tetkiki” başlığı altında sunulan uzmanlık tezi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Haziran 2007’de Prof. Dr. Gürbüz Erginer’in başkanlığındaki jüri (Prof. Dr. A. Tayfun Atay, Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu ve Doç. Dr. Aykan Erdemir) tarafından kabul edilen tez, yine aynı isimle, içeriğinde çok az değişiklik yapılarak Ocak 2010’da Berfin Yayınları tarafından kitaplaştırılmıştır. Bkz. Gültekin, 2010.

durumu, çalışmanın temel ilgi alanını işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle Sünnilik ve Türklük kimliklerinin ötekileştirdiği Alevilik ve Kürtlük kimliklerinin hâkim nüfusu oluşturduğu Tunceli’de, “öteki içerisinde ötekileşen” bir kimliğin karşılaştırmalı analizlerine yönelinmiştir. Tuncelili Sünni topluluklar açısından paradoksal olan durumun tarihi, ekonomik ve sosyal süreçler çerçevesindeki analizi, çalışmanın temel konusudur. Bu çerçeveden olarak, günümüzde ulusal düzlemde hâkim durumdaki sosyo-politik kimlik algısıyla özdeş olan Tuncelili Sünnilerin, geleneksel kimlik algılarının modern ulus kimliğiyle olan etkileşimi; 1970’lere değin Alevi ve Sünni toplulukların geleneksel kimlik tutumları çerçevesinde var olan ilişkileri; Tunceli’de Alevilik ve Sünnilik gibi temel kimlik belirleyenleri ekseninde görünürlük kazanmaya başlayan siyasal kamplaşma süreçlerinden itibaren geleneksel kimlik tutumlarında başlayan değişim ve Sünni azınlığın gösterdiği varlık stratejilerinin kimlik eksenli analizleri, tezin esas hedeflerini oluşturmaktadır. (Gültekin, 2010: 9 – 26)

Çalışma süresince alan araştırması yöntemi kapsamında katılarak gözlem, görüşme, görüntü ve sesle belgeleme gibi araştırma teknikleri olarak kullanılmış ve Dersimli Sünni toplulukların (ve onları çevreleyen yakın Alevi toplulukların) maddi ve manevi kültürel yaşamları, bütünlük içerisinde değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

Kültür ve kimlik kavramları, insan toplumlarının, değişen tarihsel ve sosyal şartlar altında ekonomik, siyasal, dinsel vb. birçok farklı boyut itibarıyla ürettikleri, farklı anlamlılık alanları olarak belirmektedir. Bu bakımdan kültürel kimliğe dair gündelik yaşam akışı içerisindeki gözlemlerden, derinlemesine görüşmelerden hareketle elde edilen veriler, güncel toplumsal koşullar altında yorumlanarak metne dönüştürülmüştür. Öte yandan, doğrudan araştırma konusuyla alakalı olarak da herhangi bir

yazılı eser bulunamamıştır. Bu anlamıyla, Dersimli Sünnilerin tarihsel soy kütüksenel boyutu olarak tanımlayabileceğimiz yazılı olmayan tarihsel geçmişlerine uzanan ve sosyal yaşamlarını tanımlayan bilgilerden bazıları, “sözlü tarih” yöntemiyle ilk kez olarak derlenmiştir. Bu derlemelerden ve günceldeki kimlik tutumlarından hareketle, Dersimli Sünnilerin etno-kültürel tarihi oluşturulmaya gayret edilmiştir. Ancak dolaylı olarak Dersimli Sünnilerle alakalı olan tüm yazılı çalışmalardan da azami ölçüde faydalanıldığı belirtilmelidir.

Sonuç olarak Tunceli – Pertek ile Tunceli ve Elazığ il merkezlerinde gerçekleştirilen alan çalışmalarından elde edilen veriler, büyük oranda, katılımcı gözlem ve görüşme teknikleriyle yazıya geçirilen antropolojik alan notlarından oluşmaktadır. Dersimli Sünnilerin bir parçası olan Şavak aşiretine mensup Alevi ve Sünni kaynak kişilerin ekonomik, sosyal, siyasal ve dinsel yaşantısına müdahil olunarak gerçekleştirilen katılımcı gözlem ve görüşmeler neticesinde, alan araştırması günlüğüne düşülen notlar halindeki değerlendirmeler, derlemeler ve yarı yapılandırılmış görüşme çizelgesiyle birlikte gerçekleştirilen görüşme notlarıyla birleştirilmiş; analizlerle birlikte çalışmaya aktarılmıştır. Bu çalışma, ağırlıklı olarak, söz konusu edilen görüşmelerden elde edilen alan notlarının, çalışmanın sorun ve amaçlarıyla olan ilgisi içerisinde gerçekleştirilmeye gayret edilen değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Şavaklılar Hakkında Kısa Bilgiler

Şavak Aşireti'nin tarihçesi hakkında kesin bilgi veren yazılı bir kaynak bulunmamakla birlikte, aşirete dair derlenen çeşitli sözlü tarih çalışmaları ve gerek Osmanlı gerekse erken Cumhuriyet dönemine ait kimi belgelerde aşiretle ilişkilendirilen çeşitli kaynaklar mevcuttur. Ancak bu kaynaklara ilişkin görüşlerin hemen hepsi aşiretin barındırdığı toplulukların sahip

oldukları dinsel farklılaşmaya göre değişebilmektedir. Örneğin Alevi çoğunluk açısından bakıldığında (Anadolu Aleviliği teolojisinde önemli bir tarihsel mekân kimliğiyle ilişkili) “Horasan kökenli” bir aşiret olan Şavak’ın; grubun Sünni topluluklarına göre ise “Oğuz” boylarının bugünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yerleşen oymak ve aşiretlerine mensup bir kolu olduğu görülebilir. Öte yandan dikkat çekici biçimde tüm bu tarihsel açıklamaların benzerlik gösterdiği temel bir husus vardır. Buna göre Şavaklılar, geçim biçimi sürü çobanlığı olan bir topluluk iken, yarı yerleşik bir yaşama adım atarak göçebe çoban topluluklara dönüşmüşlerdir.⁷

Burada Şavaklıların Dersim genelinde göçer hayvancılık⁸ faaliyetleriyle yaşamlarını idame ettiren tek topluluk oldukları altı çizilerek belirtilmelidir. Çünkü “Şavaklılık” Dersim’in anlam dünyası içerisinde, tümüyle yerleşik tarımcılıkla ve yine bu tip tarımsal faaliyetlerle ilişkili göçer olamayan ve küçük sürü hayvancılığıyla geçinen geri kalan tüm kırsal toplulukların,

⁷ Aşiretin tarihsel geçmişiyle ilgili çeşitli Osmanlı ve erken Cumhuriyet arşivlerinde yer alan “Şekak”, “Şakak”, “Şafak”, “Şakaki” ve “Şakakyan” gibi fonetik olarak birbirine yakın kelimelerle tanımlanan bazı aşiretler hakkında verilen bilgiler ile Şavaklıların sözlü tarih anlatımlarının zaman zaman benzerlikler gösterdiği de söylenebilir. Ne ki bu konuda kesin bir kanaate varmaya yardımcı olacak tutarlı bir bilgiye ulaşmak zordur. Zira hemen hepsi, aşiretin sahip olduğu Sünni ve Alevi kimlik bileşenleri itibarıyla varolagelen ihtilafli tartışmalarla yüklüdür. Konuyla ilgili aydınlatıcı ve yol gösterici bilgiler için bkz. Kutlu, 1987. Ayrıca, Kutlu’nun çalışmalarını tekrar etmekle birlikte, son dönemde Şavaklılarla ilgili gerçekleştirilen benzer tartışmalı bir çalışma için bkz. Yıldırım, 2003. Ek olarak, Dersim ve civarında yaşayan aşiretlerle ilgili olarak yapılan ve birbirini tekrar eden çalışmalardan bir örnek için ayrıca bkz. Taş, 2012.

⁸ Göçer hayvancılık ekonomisi hakkında sürdürülen antropolojik tartışmaların, Şavak örneği üzerinden gerçekleştirilen yol gösterici bir derlemesi için bkz. Kutlu, 1987: 19 – 32. Ayrıca ifade edilmelidir ki Kutlu’nun (1987) çalışması Şavaklı göçer toplulukların geçim biçimleri etrafında örülen kültürel hayata dair ayrıntılı etnografik veriler sunan tek çalışmadır. Bu bakımdan, kendisinden sonra Şavaklı topluluklarla ilgili doğrudan yahut dolaylı olarak gerçekleştirilen çalışmalarda temel referans kaynağı oluşturmaktadır. Bkz. Akbaba, 2002; Polatcan, 2006 ve Yıldırım, 2003.

“göçer hayvancı” yaşam tarzıyla özdeş saydıkları bir toplumsal varoluşu tanımlamaktadır. (Gültekin, 2010: 125 – 173)

Kuşkusuz ki 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türkiye’de de hızlanan kırsal dönüşüm⁹, Dersimli kırsal toplulukları da etkilemiştir. Artan nüfus, azalan topraklar, büyük şehirlerde ortaya çıkan ve haneye nakit girdi sağlayan yeni iş olanakları ile çeşitli modernleşme (yol, elektrik, telefon, televizyon vd.) araçlarıyla birlikte ilerleyen kültürel değişme neticesinde temposunu hızlandıran göç süreçleri toplumsal değişimde baskın bir özellik kazanmıştır. Yanı sıra Türkiye’nin sosyal, siyasal ve askeri gündemini belirleyen Kürt sorunu bağlamında da Dersim’i yoğun şekilde içerisine alan operasyonlar ve çatışmalar neticesinde kırsaldaki dönüşümün değerlendirilmesi gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, Dersim’in genelinde olduğu üzere Şavaklı toplulukların yaşadığı bölgelerde de yakın geçmiş içerisinde yoğunlaşan bir iç ve dış göç olgusu söz konusudur.¹⁰ Ne ki Şavaklı topluluklardan artakalabilenler, Dersim’in genelinde varolan kırsal topluluklardan ayırt edici özellikleri olarak göçer hayvancılık ekonomisini günümüzde de sürdürmektedirler.

Şavaklıların yerleşim yerleri hakkında, tıpkı tarihçesinde olduğu üzere, dün olduğu gibi bugünde de tartışmalı bir durum söz konusudur. Zira “Şavaklı olma” hali, bu kimliği çevreleyen ötekiler alanı açısından göçer

---

⁹ Türkiye sosyal bilimler yazını içerisindeki en tartışmalı konuların başında gelen kırsal dönüşümü en yalın haliyle şöyle özetlemek mümkündür: kırsal dönüşüm, kapitalist ekonominin tarih sahnesine çıkışından itibaren görünürlük kazanan modern toplumların bağrında varolagelen pre-modern toplumsal yapıların (köy ve köylülük gibi) belirli bir süreç içerisinde yeni hâkim sisteme eklenme süreçleridir. Bu süreçlerde gösterdikleri uyum yahut çatışma pratikleri ise kırsal dönüşümün içeriğini dolduran ana konu başlıklarıdır diyebiliriz.

¹⁰ Dersim’in tarihsel ve güncel plandaki ekonomik ve sosyal dönüşümünün panoramasını ortaya çıkaran güncel ve önemli bir derleme kaynak için bkz. Aslan, 2010.

hayvancılıkla hemhal olmuş bir yaşam tarzı iken; Şavaklıların sahip oldukları farklı din ve dil özellikleri neticesinde kendi içerisinde farklı tanımlama ve sınıflamalara uğramaktadır. Örneğin Kutlu'nun 1987'deki (49-50) çalışmasında Çemişgezek ve Pertek ilçelerindeki Şavaklı köyler şöyle verilmiştir: Çemişgezek için Yemişdere (Devdirej), Doğan, Payamdüzü (Sinsor), Sarıbalta (Komer), Bölmebölen (Nornik); Pertek için Bulgurtepe (Celedor), Yukarı Gülbahçe (Yukarı Komraş), Aşağı Gülbahçe (Aşağı Komraş), Ballıdut (Kohpinik), Gövdeli (Tahsu), Tuzbaşı (Nisırto), Çukurca (Behrav), Ayazpınar (Titinik) ve Konaklar. Öte yandan (çoğunlukla Sünni şavaklıların yer aldığı) Şavaklılar Derneği'nin¹¹ verdiği bilgilerde ise bu sayının önemli ölçüde azaldığı dikkati çekmektedir. Derneğe göre, Şavaklılar Çemişgezek'te Sarıbalta (Komer), Payamdüzü (Sinsor), Yenimahalle (Noranik) ve Cebe (Müştek) ile Pertek'te Ayazpınar (Titinik), Bulgurtepe (Celador) ve Çukurca (Barav) köylerinde ikamet etmektedirler. Yine güncel olan ve Şavaklıların konuştuğu ana dile (Kürtçeye) vurgu yaptığı gözlemlenen bir başka kaynağa göre ise Şavaklılar Çemişgezek'te Bölmebelen (Noranik), Sarıbalta (Komer), Payamdüzü (Sinsor), Yemişdere (Devdrej), Akçapınar (Vaskuvan), Vişneli (Breği), Uzungöl (Ağgi), Doğanköy (Dohuk) ve Cebe (Müştek) ile Pertek'te Ayazpınar (Titinik), Çukurca (Barav), Bulgurtepe (Celedor), Yukarıgülbahçe (Yukarı Komraş), Aşağıgülbahçe (Aşağı Komraş), Ballıdut (Kohpinik), Gövdeli (Tahsu), Tuzbaşı (Nisırto), Akdemir (Avşeker [Sevak]) ve Konaklar (Doxikan) köylerinde ikamet etmektedirler.¹² Tüm bu ayrıştırmaların ve zaman içerisindeki değişimlerin kökeninde, Şavaklı toplulukların gerek dışarıdan gerekse grubun içerisinde üretilen farklı kimliklendirme tutumlarının belirleyici olduğu kendisini düşündürmektedir.

¹¹ <http://savakder.com/yasamyeri.aspx> (Erişim tarihi: 09.04.2013)

¹² <http://savak.wordpress.com/savak-yerlesim-yerleri/> (Erişim tarihi: 09.04.2013)

Öte yandan Şavaklı toplulukların esas yerleşim alanları Çemişgezek ve Pertek ilçeleri olmakla birlikte, Erzincan ve Elazığ illerindeki kimi köy yerleşimlerinde de ikamet ettiklerine dair veriler benzer kaynaklar içerisinde bulunmaktadır. Yanı sıra Kutlu'ya (1987: 50) göre, göçer hayvancılıktan çeşitli sebeplerle sürü göçebeliğine dönüş yapan ve kışlak – yaylak döngüsünü Diyarbakır, Urfa ile Dersim, Bingöl ve Elazığ'da sürdüren topluluklar da mevcuttur. Türkiye'de hızlanan neoliberal dönüşümle birlikte diğer birçok kırsal topluluk gibi Şavaklıların da Ankara, İstanbul, Konya gibi büyük şehirlere ve Mardin, Adıyaman gibi çevre bölge illere dağılmışlardır. Günümüzde ise Şavaklı topluluklar çoğunlukla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Tarım ise hayvancılık faaliyetleriyle ilişkilidir ve tarımsal faaliyetlerin üretim düzeyi düşük, kendine yeterli bir karakterdedir. Herhangi bir gelir elde edilmemektedir. Yaz aylarını, ihale usulü kiraladıkları yahut ihaleye giren yerel sermayedarlardan kiraladıkları yaylalarda geçiren Şavaklılar, yarı göçer bir topluluktur. (Yıldırım, 2003)

Şavak Etnik Kimliğinin Durumsal Yapısına Bir Bakış

Şavak aşireti içerisinde Alevi ve Sünni toplulukların varlığı, Dersim'de yaygın örnekleri görülen Alevilikten Sünniliğe yahut Sünnilikten Aleviliğe geçişlerle açıklanabilir olmaktan uzaktır.¹³ Zira aşiret içerisindeki Alevi ve Sünni üyelerin hemen hepsi sahip oldukları dini kimlikleri, “Şavaklı olma”nın birincil özelliği olarak düşünmektedir. Buna dair öne sürülen kanıt

¹³ Farklı etno kültürel toplulukların tarihsel süreç içerisindeki çeşitli temasları neticesinde (göç, savaş, ticaret vb.) kültürleşme süreçleri neticesinde kültürel öğelerin alış verişinde olduğu gibi bireyler ve hatta topluluk düzeyindeki daha geniş bağlamlarda (örneğin topluca din değiştirme gibi) karşılıklı geçişler görülebilmektedir. Dersim'de Alevi çoğunluk içerisinde yaşayan Sünni topluluklarda da benzer örnekleri bulmak mümkündür. Evlilik, göç, zorla kültürleme ve kişisel tercihler neticesinde Alevilikten Sünniliğe olduğu kadar (daha ziyade evlenme yoluyla) Sünnilikten Aleviliğe geçişler söz konusudur. Hayli zorlu ve karmaşık bir konu olan geçişlerle ilgili olarak bkz. Gültekin, 2010: 245 – 289.

ise bireylerin ait oldukları topluluğun kolektif toplumsal hafızasında yaşatılan sözlü tarihsel anlatılardır. Ek olarak, bu tutum, “Şavaklılığın” dışarıdaki homojen görünümünün aksine, içerideki farklılıklarının da biricik belirleyenisidir. Bu bakımdan Şavak etnik kimliğinin iki temel boyutu olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

İlki, Şavaklıların dışında kalan sosyal evrenden kendilerine doğru üretilen kimlik boyutudur. Gerek Dersim’de gerekse Şavaklıların göç pratikleri neticesinde gittikleri diğer bölgelerde aşiret olarak bilinirler. Bu haliyle Şavak aşireti, hem toplumsal hayatın içerisinde hem de akademik yazının kabul ettiği şekliyle aşiret olmanın getirdiği tüm özelliklere haizdir. Belirli bir ortak ata yahut atalardan gelen ailelerden oluşmaktadır. Kan bağı biricik vurgudur. İletişim dili, topluluğun genel karakteristik özelliklerini yansıtan geçim faaliyetleri ve gündelik yaşam kültürlerinin maddi ve manevi öğeleri benzerdir.¹⁴ Ancak Şavak’ın böylelikle homojen bir kimlik olarak algılanma durumunun da kendi içerisinde oldukça önemli bir ayrışmaya tabi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Öncelikle belirtilmelidir ki yukarıda bahsedilen kimlik tanımının Şavak topluluklarının esas yerleşim alanlarında ve göçer hayvancılık faaliyetlerini icra ettikleri Dersim bölgesinin dışında kalan mekânlarda “ötekilerce” inşa edildiği anlaşılmaktadır. Zira bu kategoride değerlendirebileceğimiz görüşlerin tamamında, Şavak topluluklarını oluşturan grupların sahip

¹⁴ Dersim’de aşiret tipi toplumsal örgütlenme biçimlerine göre yaşayan Alevi topluluklarda yakın geçmişe kadar, en küçük birimden aşirete kadar uzanan, babayanlı örgütlenme modeli şöyleydi: “çe” (ev/hane) – “hezvete” ya da “pere” (hanelerden oluşan yakın akraba grupları) – “qewila” (aynı atadan gelen büyük akraba gruplarının oluşturduğu siyasi birlikler) – aşiret. Benzer şekilde Kürt topluluklar üzerine gerçekleştirilen birçok antropolojik çalışmada da aynı sınıflandırma örnekleri görmek mümkündür. Karşılaştırma için bkz. Barth, 2001; Bruniessen, 1991; Leach, 2001 ve Yalçın-Heckmann, 2002.

oldukları Alevilik ve Sünnilik durumlarından çoğunlukla hiç bahsedilmemektedir. Şavak, büyük çoğunlukla Sünni–Türkmen bir topluluk olarak kurgulanmakta ve tüm bileşenleri böyle kabul edilmektedir. Türkmenlik büyük ölçüde Türklük ile özdeştir.¹⁵ Ancak topluluğun yarı göçer karakteri, Anadolu’daki göçer ve yarı göçer aşiretlerin genel adlandırması içerisinde, Türkmen olarak anılmaktadır.

Çoğunlukla Kurmanci ve Kırmancki¹⁶ gibi yerel dilleri konuşan Şavak’ın Türklük ve dolayısıyla Türkmenlik’le özdeşleştirilmesinde Türkiye’nin yakın geçmişinde yaşadığı ve farklı uzantılarının günümüzde de

---

¹⁵ Dersimli Sünni topluluklar ilin güney batı ve güney sınırlarını oluşturan Keban Baraj Gölü’nün kıyıları boyunca sıralanan (batıdan doğuya doğru) Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde yaşamaktadırlar. Daha iç kesimlerde ise doğal asimilasyona uğrayarak Alevileşen az sayıdaki Sünni hanelerle birlikte aleviler mutlak bir çoğunlukla yaşamaktadır. Bu Alevi toplulukların büyük çoğunluğu ise sahip oldukları özgün din kimliklerinin önemli bir ögesi olan Kırmancki konuşmaktadırlar. Kırmancki konuşan Aleviler, bu dili konuşmayanların “Alevi olmadıkları” görüşünü son yıllara kadar korumuşlardır. Bu bakımdan Dersim’de Sünnilik, bu topluluklarca Türklük iler özdeş tutulmakta ve hatta “Türk Alevi” toplulukların “zamanla Türkçe konuşmaya başlayan Aleviler olduğu” kabul edilmektedir. Dersim’de dil ve din aidiyetleri temelinde yaşanan çok boyutlu kimlik süreçlerinin analizi ve karşılaştırma için bkz. Gültekin, 2010: 49 – 173 ve Fırat, 2010: 139 – 155.

¹⁶ Kurmanci ve Kırmancki’yi Kürtçe’nin farklı lehçeleri olarak sınıflayan yaklaşımlar ile iki farklı dil olarak tanımlayan görüşler arasındaki ihtilaflı tartışma günümüzde de devam etmektedir. Bu ihtilaflı tartışmaların bir yönünü 1990’lı yıllarda Kürt ulusalcılığından ayrılan ve Kırmancki ve lehçelerini Zazaca olarak tanımlayan akımın gayretleri oluştururken, diğer bir yönünü de çoğunlukla yabancı dil bilimcilerinin öne sürdükleri iddialar oluşturmaktadır. Konuya dair, yerli-yabancı zengin kaynakçalar ile argümanlarını destekleyen görüşler için bkz. Bruniessen, 1992, 2004; Bulut, 2002 ve Gezik, 2004. Ek olarak önemli bir bilgi olması açısından ifade edilmelidir ki Gezik (2004), Kurmanci konuşan Alevi toplulukların dillerinin Kırmancki’ye olan yakınlığını tartışırken iki ana argüman ileri sürer ve bunları ortak dinsel tutunumlarla ilişkilendirir. Gezik’in argümanları, iki dil arasındaki ortak kelimelerin çokluğu ve Kırdışki olarak tanımladığı Alevi Kurmanci’nin Kırmancki’ye olan yakın fonetiğidir. Gezik, Kırmancki ve Kurmanciyi farklı Kürtçe lehçeleri olarak değil, ortak atadan gelen farklı diller olarak tanımlar ve güçlü çalışmalara göndermeler ile iddialarını destekler.

yaşandığı bazı politik süreçlerin belirleyici olduğunu belirtmek gerekir. Buradaki bağıntının esas itici gücü, Şavak'ın içerdiği Sünni bileşenden gelmektedir. Sünniliğin Dersim yerelinde Türklük ile özdeş tutulması, bu topluluklar üzerine yapılan çalışmaları da etkilemiş görünmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Alevilik ve Sünnilik algıları temelinde yükselen modern etniklik tanımlarının (Kürtlük ve Türklük) yerleşmeye başladığı politik süreçlerin etkisiyle yerelde de karşılık bulduğu ve bugünkü kimlik algılarının sosyopolitik boyutunu önemli ölçülerde belirlediği belirtilmelidir.

Şavak aşiret kimliğinin “ötekilerce” kurgulanmasında ve homojen bir yapı olarak kabul edilmesinde etkili olan ikinci faktör Dersim'deki yakın komşularının oluşturduğu topluluklardır. Hâlihazırda Dersim'de Şavaklı olmayanlar arasında hâkim durumda olan “Şavak” kavramına geçerli kullanım değerini kazandıran içeriği yükleyen çevredir. Şavaklıların sahip oldukları dinsel farklılıklardan haberdarlardır ve dahası aynı mekânları yine aynı tarihsel ilişkileri içerisinde paylaşmaktadır. Bu grubun tamamını sadece tarımcılıkla ve küçük çaplı hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan Alevi ve Sünni kırsal topluluklar oluşturmaktadır. Şavaklılarla olan temel farkları ise, göçer hayvancılık yapmayışlarıdır.

Şavaklı etnik kimliğinin halihazırdaki geçerli, işlevsel niteliğinin bu temel ayırmda ortaya çıktığı iddia edilebilir. Zira gerek Alevi ve Sünni Şavaklıların kendilerini “Şavaklı olmayan”lardan ayırmalarında, gerekse Şavaklıları çevreleyen Dersimli yerel toplulukların “Şavaklı olma”yı tanımlayışlarında, “göçer hayvancılık” faaliyetleri ile hemhal olmuş bir yaşam kültürü, belirleyici bir nitelik olarak ifade edilmektedir. Burada “Şavak” etnik kimliğinin, Türkiye genelindeki, göçebe çoban yahut yarı göçer bir yaşam tarzı ile karakterize edilen toplulukların isimlendirilişinde

olduğu üzere, “Yörük”, “Koçer” veyahut da “Türkmen” kavramları ile eşdeğer bir işleve sahip olduğu ileri sürülebilir.

Ancak böylelikle bir aşiret ismi olarak Şavak, aşiret kavramının varlık sebebi olan kan bağı koşulunu aşarak, farklı dilleri ve farklı dini inançları da içeren toplulukların tümünü bir yaşam tarzı temelinde (göçer hayvancılık) kapsayacak şekilde genişlemiş görünmektedir. Bu durum, Şavaklı Alevi ve Sünnilerin kendilerine dair olan farklılıklara ilişkin tutumlarında da açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Şavak kimliğı, taşıyıcılarının sahip olduğu ayrımlara göre farklı bir tarih ve işlev de kazanmakla birlikte, göçer hayvancılıkla uğraşmayan toplulukların karşısında aynı içerikle sahiplenilmektedir.

Şavak etnik kimliğinin ikinci durumu da bu bağlamda görünürlük kazanmaktadır. Şavaklılar arasındaki Alevi ve Sünniler birbirlerini aile (hane) isimleri ile ayırt etmektedirler. Söz konusu ayrıştırmada işlevselleştirilen hane soy isimleri yahut lakaplar, aralarındaki temel dinsel kimlik farkına doğrudan gönderme yapar. Birbirlerini kan bağı esasına göre örgütlenmiş bir “aşiret” biriminin parçası olarak görmezler.

Şavaklılar, aşiret içerisindeki Alevi ve Sünni dinsel kimliklerinin bir parçası olarak farkındadır ve ait oldukları din kimliğini Şavaklılığın temel unsuru olarak kodlarlar. Tanımlar ve sonraki kuşaklara aktarırlar. Buradaki ayırım kesindir. Fakat öte yandan Alevi ve Sünni Şavaklılar, kendilerini çevreleyen “ötekiler”den ayırdıkları aşiret kimliklerini, yarı göçerliğin gerektirdiğı iktisadi ve sosyal ilişki süreçlerinde temas ettikleri “yabancı”lara karşı, Dersim’deki diğer diğer Alevi ve Sünni topluluklarda görülmeyen bir biçimde ikincilleştirebilirler. Örneğin Şavaklının yayla ihalelerine katılım süreçlerinde, çoğunlukla ihaleleri kazanan ve süreklileşmiş borç ilişkisi içerisinde olduğu tefeciyle olan ilişkisinde yahut ürünün pazara aktarım süreçlerinde muhatap olduğu araçlarla ilişkilerinde “Şavaklılık” kimliğinin

dayanışmacı pratiklere zemin sunan bir içerik kazandığı pekâlâ görülebilir. Buna göre Dersim’de göçer hayvancı olan Şavaklı, sahip olduğu Alevi yahut Sünni din kimliğine karşı, iktisadi olarak temas ettiği muhataplarınca ki bunlar da Sünni yahut Alevidir, ürünü sağlayan ve pazara süren üretici “göçer çoban” konumuyla algılanır. Alevi ve Sünni Şavaklı, tefeciye olan borcun taksitlendirilmesi yahut o yıl ki ürünün pazar fiyatının belirlemesi gibi süreçlerde kendisini dışarıya karşı birleştiren kimlik çerçevesinde ortak hareket eder. Alevilik yahut Sünnilik, bu tip süreçlerde ürünün pazar değerinde ciddi bir fayda ya da zarar getirmez. (Gültekin, 2010: 163 – 172)

Şavak’ın gerek kendi üyelerince üretilen dış dünyaya dair anlamlandırılışında gerekse ötekilerden bu bütüne yönelik anlamlandırma süreçlerinde ortaya çıkan bir diğer önemli kimlik belirleyeni de konuşulmakta olan dildir. Şavaklı Alevi ve Sünniler, yerelde ve kendi içlerinde “Şavakça” olarak tabir edilen bir tür Kurmanci konuşurlar. Kurmanci’nin yereldeki bu farklı ağzı, Şavak’ın genel algılanışında belirleyici olan yaşam tarzına yani göçerliğe doğrudan bir ima taşır. Öyle ki 1970’lerden itibaren genel olarak Tuncelili Sünnilerde görülen Türk milliyetçi söylemin günümüzde egemen olduğu genç kuşaklarda dahi, konuşulan ana dil, “köy dili” olarak kodlanmakta ve genel Türklük kurgusu içerisine yerleştirilebilmektedir. “Köy hayatının dili” yani göçer bir topluluğun yaşam dili olarak “Şavakça”, varlığını çatışma içerisinde olduğu karşıtıyla anlamlandıran modern bir etniklik tanımı (Türklük) içerisinde, yine karşıtının kendi varoluşunu üzerinde kurduğu Kurmanci’yi kendi anlam haritasına eklemeyebilmektedir.¹⁷ Bu eklememenin üzerine temellendiği yegâne kültürel olgu ise Şavak’ın dışarıya karşı içerideki farklılığı görünmez

¹⁷ Bu tutumun karşıt örneklerini bugün sosyal medyada sıkça görmek mümkündür. Buna göre Şavaklılar, Kurmancinin (Kürtçenin) “Şıkaki” lehçesini konuşsan Kürt topluluklardır. Bir örnek için bkz. <http://savak.wordpress.com/>

kılan göçer hayvancı geçim pratikleridir. Zira Şavaklı, bu süreçlerin dışında kalan iç sosyal ilişkilerinde Alevi yahut Sünni kimlik kodlarını etkinlikle devreye sokar. Dışarıdan, aşiret olarak kodlanan bu bütünün içerisindeki sosyal süreçlerde din kimlikleri belirleyici roller üstlenir.

Bu durum Antropolog Eickelman'ın "aşiretin pratik içeriği" olarak adlandırdığı sürece denk düşüyor görünmektedir. (Eickelman, 1989: 129) Buradaki "pratik içerik" doğrudan içerideki sosyal olaya yahut sürece işaret etmektedir. Bu tip ilişkilerde, grubun kendi içerisindeki anlam kodlarını ve davranışlarını düzenleyen değerler, kendine özgü birtakım belirleyenler ortaya çıkarmaktadır. Eickelman, bilhassa bu tip örtük anlamları antropologların dahi açıklamada zorlandıklarını haklı olarak işaret eder. Aynı şekilde Şavak aşireti içerisindeki Alevi ve Sünni hanelerin belirli sosyal, siyasal hedefler doğrultusundaki ittifakları yahut çatışmaları ya da evlilik süreçleri gibi doğrudan "içeri"yi işaret eden konulara nüfuz edebilmek araştırmacılar için çoğunlukla sonuç vermeyen girişimlerle, denemelerle sonuçlanabilmektedir. Örneğin sadece Şavaklı Sünniler üzerine yapılan genellemeler (Yıldırım, 2003), Dersim'deki diğer Sünni toplulukların kendilerini ve çevrelerini saran Alevi çoğunluğu algılayışındaki temel kodları kaçırabilmektedir. Zira Dersim'de hemen hiçbir Sünni topluluk kendisini aşiret kategorisinde değerlendirmemekte ve bu anlamıyla Şavak'la arasına anlamlı bir sınır çizmektedir. Şavak'ın yaşam ve geçim biçimindeki özgünlük, sadece Şavaklılarca değil onu çevreleyen sosyal evrence de sahip olduğu farklılıkları tek bir algıda bütünleştirmiştir. Bu durum, Şavaklı Sünnilerin, Dersimli diğer Sünni toplulukların Alevilerle olan mesafeli ilişkilerinden farklı, kendi iç hukukuna sahip olduğu ön kabulünü de yansıtmaktadır. Söz konusu hukuka erişim ise ancak Şavak örneğini, yerelde tezahür ettiği kültür durumuna erişimde kullanılacak antropolojik bakışta ve bununla ilişkili nitel metodolojide belirliyor görünmektedir.

Bazı Antropolojik Tartışmalar Bağlamında “Şavak”ın Aşiret Kimliği Üzerine Düşünceler

Bir önceki ara başlıkta da belirttiğimiz gibi Şavaklılar gerek Dersimli Alevi ve Sünni topluluklarca gerekse göçer hayvancılık faaliyetleri dolayısıyla Erzincan ve Erzurum gibi illerde temas ettikleri sosyal çevrede “aşiret” kategorisinde değerlendirilmektedir. Fakat aşiret son derece önemli bir farkla, belki de tüm Türkiye’de, bu kategoride değerlendirilen topluluklardan ayrılmaktadır. Şavaklı topluluklar, farklı dini aidiyetlere mensup iki ana (Aleviler ve Sünniler) gruptan ve bu gruplardan birisi (Aleviler) içerisinde farklı dilleri (Kurmancki ve Kırmancki) konuşan iki alt kümeden oluşmaktadır.

Dersim’e özgü olmak üzere, Alevi topluluklarda din kimliği bu toplulukların sahip oldukları büyük soylar (akraba oldukları bilinen aile grupları), bu soyların bir araya gelerek oluşturdukları aşiretler ve bu aşiretlerin ancak doğumla birlikte (biyolojik olarak) kazanılan dini statüleriyle tabii oldukları “seyit aşiretlerin” etrafında kümelenerek oluşturdukları aşiret konfederasyonları içerisinde anlam kazanmaktadır.¹⁸ Bu anlamıyla Dersimli Alevilerde din kimliği, sınırları sadece Aleviliği çevreleyen diğer kimliklerle değil, kendi içlerinde bölünmüş oldukları seyit-talip ilişkilerinde de geçişkenliğe izin vermemektedir. Bu açıdan Aleviliğin yereldeki tezahürü, bir aşiret kategorisi olarak Şavak örneğinde, Alevi ve Sünni Şavaklılar açısından durumu karmaşıklaştıran bir olgudur.

Bilineceği üzere antropolojik anlamda aşiret, ortak bir ata yahut atalardan geldiğine inanılan büyük ailelerin oluşturduğu ve kan bağı esasının

---

¹⁸ Çok yakın zamanda dersim Aleviliği üzerine hazırlanmış önemli bir antropoloji doktora tezinin kitaplaştırılmış hali için bkz. Deniz, 2012.

topluluk üyelerince ve onları çevreleyen sosyal evrence sürekli bilinçte tutulduğu bir toplumsal örgütlenme biçimidir:

“Kendi aralarında ayrı diller ya da ağızlar kullanıyor olsalar da, aralarındaki iletişimi tek bir ortak dille sağlayan, aynı ya da benzer kültür özellikleri gösteren, büyük ölçüde aynı kökten geldiklerine inanan, daha doğru bir deyişle birlik(te)liklerini kan-bağı ile açıklayan, iki veya daha çok sayıda kabilenin oluşturduğu birlik” (Emiroğlu, K. – Aydın, S. 2003; 77).

Bu tanımı, biraz daha geniş planda değerlendirmek de mümkündür. Ortadoğu’daki kırsal topluluklarda aşiret tipi toplumsal örgütlenme modelleri ve yapıları üzerine hazırladığı önemli çalışmasında Antropolog Eickelman’ın (1989: 126) yaklaşımının da bu genel antropolojik kabulün dışında olmadığı görülebilir. Ancak Eickelman’ın bu tip toplulukları tanımlamada kullandığı kavramların Türkçe literatürdeki anlamlarıyla, yine aynı kavramların Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası’ndaki benzer örneklerini işaret ettikleri durum, çapraz bir anlam farklılığına işaret eder görünmektedir.

Türkçe literatürde aşiret, “en üst düzeyde toplumsal-siyasal-iktisadi birlik” anlamında; bu yapıyı oluşturan alt soy grupları ya da “alt-bölemlerinin her biri” ise kabile olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım, kıta Avrupası sosyal bilim yazını içerisindeki “tribe” ve “sub-tribe” ile örtüşür fakat bu yazının bilhassa üzerinden kalkındığı sahadaki kullanım anlamlarıyla çelişir. Arapça olan aşiret ve kabile kavramları, İngilizce kullanımlarına göre sırasıyla “sub-tribe” ve “tribe”dir. (Emiroğlu, K. – Aydın, S. 2003: 78) Eickelman ise “tribe” kavramının topluluk ve çeşitli toplumsal örgütlenme modelleri için bilhassa 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl

başlarında yaygınlıkla kullanılmış olmasının ve günümüzde benzer içerikteki kullanımın, bu tip toplulukların genel yapılarını kavramada ve genellemelere ulaşmada yeterli olmadığının altını çizmektedir. Bu yetersizliğin temelinde birbirleriyle ilişkili iki temel unsur olduğu ileri sürülebilir. İlki, kavramın, Batı uygarlıklarının 18. yüzyıldan itibaren giderek yaygınlaşan sömürgeci iktisadi-politik eğilimleri çerçevesinde, karşılaştıkları toplulukları Batı-merkezci bir çerçevede anlamlandırma pratiği içerisinde kullanıma girmesidir.¹⁹

---

¹⁹ Benzer örnekler olması açısından (Kürt topluluklar üzerine olan çalışmaların duayenlerinden) antropolog Bruinessen'in aşiret ve aşiret altı kategorilere dair tartışmalarını dayandığı ve kendisi gibi Irak Kürtleri üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş iki önemli sosyal antropoloğun görüşleri kısaca irdelenebilir: Irak'ta Revanduz Kürtleri üzerine çalışmış olan Edmund R. Leach ve Fredrik Barth. Leach'e göre (2001: 34 – 35) aşiret ve altındaki kategorilere dair yapılan soyutlamalarda, aşiretler öncelikle her biri aynı zamanda bir "klan" olan "taifa"lardan oluşur. Taifa ise, kendi içinde "tira" denilen alt soy gruplarına bölünmektedir. Özetleyecek olursak, Leach'e göre aşiret, taifa ve tira terimleri, genel antropolojik sınıflandırmada kabile, klan ve soy terimlerine karşılık gelmektedir. Barth'a göre ise (Barth, 2001: 46 – 49), aşiret öncelikle "tire"lere bölünür ve buradaki "tire"nin anlamı onun bir aşiret kolu ya da yine alt bir birimi olduğudur. Başka bir ifadeyle izah edecek olursak Barth'ın tire olarak kastettiği şey, en büyük alt soy gruplarıdır. Bu gruplar da Barth'a göre "xel" denilen birçok yeni alt bölünmeye uğramıştır. Xel'ler ise en temel birim olan "hane"lerden meydana gelir. Bruinessen, tüm bu terimlerin çoğunlukla yabancı kökenlerden geldiklerini ve bununla birlikte araştırılan topluluğun özgünlüğüne göre farklı anlam aralıklarına sahip olabileceğini öne sürer. Örneğin Bruinessen, (1991: 84 - 86) "tayfa" ya da "taifa" kavramlarının Arapça kökenli olduğunu ve Kürtler arasında soy gruplarını tanımlayan "sülale" kavramı yerine kullanıldığını; "tire" kavramının ise İran kökenli olduğunu ve alt bölüm anlamına geldiğini söyler. Barth (2001: 47) ise "taife" kavramının, Kürtçe'de kullanılan "hoz" kavramı yerine kullanılabileceğini ve bunun sülaleyi tanımladığını öne sürmektedir. Ek olarak Barth, Leach'i de eleştirerek, onun taife ve tire arasında yaptığı ayrımı başarısız bularak tirenin çoğunlukla politik birleşmeleri tanımlamada kullanılan bir aşiret altı kol grubunu tanımladığı söyler. Leach ise (2001: 35) taife ve tire arasındaki ayrımın sadece işaret ettiği grupların büyüklüğüyle ilgili olduğunu savunmuştur. Bruinessen (1991: 81), bu tartışmaları da eleştirerek, Batılı antropoloji literatürüyle eşleştirilen tanımlamaların Kürt topluluklarına giydirilmeye çalışılan "dar bir ceket" olduğunu savunmuştur.

Bu kapsamda, kültürel aşamanın en ileri noktasında duran Batı, avcı-toplayıcı, göçebe çoban, yarı göçerlik yahut yerleşik fakat devletsiz toplumları kültürel ilerlemenin alt basamakları olarak kodlamaktadır. Bu kapsamlı genellemenin temel unsurunu ise kan bağı olgusuna dayalı yerel anlam kodları oluşturur.

“Bu tanım, giderek tüm Batılı yazar ve araştırmacılarca genelleştirilir ve kabile (tribe), en sonunda, evrimsel bir aşamayı simgeleyen, Batı dışındaki bütün ‘geleneksel’ veya ‘ilkel’ toplumlara özgü cemaat tarzı ortak bir toplumsal örgütlenme biçimi/türü olarak yazına yerleşir. ... Buna göre, gelişmeye kapalı, akrabalık esasına dayanan birincil türde ilişkilerin egemen olduğu toplumlarda kır örgütlenmesinin özünü bu türden bir cemaat oluşturmaktadır” (Emiroğlu, K. – Aydın, S. 2003: 79).

Kavramın bu içerikte kullanımının ortaya çıkardığı yetersizliğin ikinci yönünü, söz konusu genelleme mantığının doğal olarak yok saydığı yerel coğrafi-kültürel özellikler ve kavramın işaret ettiği toplumsalın gerçekliğidir denebilir. Yani topluluğun tarihsel, sosyal, iktisadi ve çevresel faktörlere göre gösterdiği çeşitli, karmaşık varlık stratejileri içerisindeki uyarlanma pratikleridir. Eickelman (1989) çağdaş antropolojik bir yaklaşımla, “tribe” olarak kategorize edilen toplumsal durumların herhangi bir boyutunun öncelikle “insanların” ürettiği sosyal kategoriler olarak algılanması gerektiğini basit fakat oldukça derin bir kavrayışla ortaya koyar.²⁰ İnsanın

---

²⁰ Eickelman’a göre (1989: 127) Ortadoğu’da “aşiret”in dikkate değer dört temel algılanma ve pratiğe uyarlanma biçimi vardır. İlki, mevcut sosyo-politik organizasyonların ve taşıdıkları ideolojilerin dışa dönük kullanımınıdır. İkincisi, çağdaş-yerel devlet otoritelerince, iç-yönetim süreçlerinde kullanılan içeriğidir. Üçüncüsü, bizatihi aşireti var eden bireylerin, bu sosyal evren içerisinde var ettikleri

toplumsal varlığının tüm çıktıları gibi sosyal örgütlenme modelleri de varlığın kendisi gibi durumsaldır. Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan sosyal iktisadi ve çevresel etmenlerce farklılaşabildiği gibi mevcut örgütlenme modeli mantığı içerisinde farklı uyarlanma prensipleri geliştirebilir. Bu bakımdan “aşiret” açısından, bu sosyal kategorinin algılanışı farklılıklar göstermekte ve büyük ölçekli genellemeleri temelsiz bırakmaktadır.

Şavak örneğinde, aşiret kategorisinde değerlendirilen durumun, Şavaklıların gündelik ilişkilerinde ortaya koydukları tutum ve davranışlarda, Şavak kimlik sınırlarının “içerisindeki” ve “dışarısındaki” tezahürleri Eickelman’ın tespitlerini çağrıştırmaktadır.

Son Notlar

Şavak’a dışarıdan yönelen çoğu değerlendirme, mevcut toplumsal olguyu “aşiret” temelinde ele aldığında, birçok yönüyle eksik kalmakta ve içerideki farklılığın herhangi birisini yok saymakta olduğu görülmektedir. Bu da kaçınılmaz olarak çeşitli (tartışmalı) tarihsel dayanaklara, referanslara yönelik bir arayışa yönelmeyi beraberinde getirmektedir. Lakin çağdaş antropolojik yaklaşımlar çerçevesinde belirli bir grup insanın dinsel, dilsel, mekânsal, kültürel yaşam tarzı bağlamında biçimlenen toplumsal karakteristik özellikleri bakımından; hem kendilerine dair ürettikleri anlam boyutu hem de ötekilerce üretilen anlam boyutu bağlamında ortaya çıkan etnik bir kategori olarak ele almak gerekmektedir. Yine bu yaklaşım üzerinden etnisiteyi zaman ve mekân kavramları temelinde dönüştürülen ve

---

örtük-pratik bilgidir. Son olarak Eickelman, antropolojik yaklaşımlar içerisinde anlam kazanan “aşiret” algısını işaret eder. Ortadoğu’da aşiretin, tüm bir coğrafyada değişkenlik ve çeşitlilik gösterse de bu sosyo-politik kimlik kategorisinin esasını babayanlı bir soy kuramının oluşturduğunu ileri sürer ve bu bütüncül kimlik algısının, dışa dönük ilişkilerde kullanım değeri kazandığını söyler.

kendisini var eden temel unsur (dil, din, mekân, geçim biçim vd.) değişebilen bir olgu olarak anlamak mevcuttaki sosyal olayları kavramada daha işlevsel olacaktır. Eickelman'ın (1989: 208) etnisiteyi tarihsel sürece ve iktisadi-sosyal gelişmelere göre değişebilecek bir kategori olarak görmektedir. Aşiret ve aşiret altı kan bağı esasına dayalı sosyal organizasyonların ilgili topluluklardaki belirleyici kimlik unsurlarının paylaşılan ortak tarih, mekân, dil yahut din aidiyetlerine göre görünürlük kazandığı yönündeki vurgusu da burada anlam kazanmaktadır.

Şavaklılar'ın Dersim'in güneyindeki köy ve mezralarda ve yine kuzey kesimlerinde kullandıkları yayla alanlarında kendilerini çevreleyen tüm topluluklarca "göçer hayvancılık"la özdeşleştirildikleri aşikârdır. Zira Şavaklılar, kuşaklar boyu süregelen bu tip hayvancılık faaliyetlerini ve onunla özdeş olan yaşam tarzını da yaşatan yegâne topluluktur. Dersim'de bu durum kesin bir kabule dönüşmüş görünmektedir. Buna karşılık, Dersim'de yakın bir zaman öncesine kadar gerek güneydeki gerekse iç kesimlerdeki bazı toplulukların il sınırlarını aşmayacak mesafelerde yayla alanları kullandıkları ve kısmen yarı göçer nitelikler taşıyan hayvancılık faaliyetleri yürüttükleri de bilinmektedir. (Aslan, 2010) Bu tip geçim faaliyetlerinin ortadan kalkışı ve uzun yüzyıllardan beridir güney sakinlerinin, bilhassa Şavak bölgesindekilerin, uzak mesafelerde göçer hayvancılık ile uğraşıyor olmaları, Dersim genelinde Şavak kavramını, sadece bu tip bir yaşam tarzını benimsemiş toplulukları kapsayacak genişlikte bir kullanım değerine ulaştırdığı anlaşılmaktadır. Böylelikle bir aşiret ismi olarak Şavak'ın, aşiret kavramının varlık sebebi olan kan bağı koşulunu aşarak, farklı dilleri ve farklı dini inançları da içeren toplulukların tümünü bir yaşam tarzı temelinde (göçer hayvancılık) kapsayacak şekilde genişlemiş olduğu rahatlıkla kabul edilebilir.

Kendilerini, kan bağı esasının hâkim belirleyeni olduğu diğer Alevi aşiretleri gibi tanımlayan, buna uygun bir tarih söylemi geliştiren ve farklı seyit gruplarına tâbiyetleri olan Şavaklı Alevilerin, Şavaklı Sünnilerle birlikte kendilerini tek bir kimlikle tanımlamaları böylelikle anlam kazanmaktadır. Benzer şekilde Sünni Şavaklıların, aşireti kendi eksenlerinde tanımlamaları ve Alevi bileşenleri de Alevilerinkine benzer şekilde (sonradan din değiştirme [Sünnilikten Aleviliğe doğru] pratikleriyle) anlamlandırmaları ve dahası yine Aleviler gibi kendileriyle özdeş saydıkları bir kimlik alanı içerisindeki farklılığı anlamlandırma pratikleri dikkat çekicidir.

Son sözler yerine ifade etmek gerekirse, halihazırdaki Şavak etnik kimliğinin başat unsuru olan geçim faaliyetlerindeki tek biçimliliğinin, Şavaklı Aleviler ve Sünniler arasındaki kültürleşme süreçlerinin de biricik belirleyeni olduğu açıktır. Buna göre göçer hayvancı kültürün gündelik yaşamının örgütlenişindeki süreçlerde; buna dair geleneksel uygulama ve inanışlarda; Aleviliğin ve Sünniliğin temel şifrelerini oluşturan inanç unsurlarının dışında kalan tüm ritüellerde belirgin bir ortaklaşmanın olduğu gözlemlenmektedir. Bu gibi dini sosyal uygulamaların yanı sıra, “Şavaklı”nın kendisini çevreleyen sosyoekonomik olaylar dünyasına da bakışında, yine göçer-hayvancı bir topluluğun ekonomik çıkarları temelinde belirginleşen ortaklaşmacı, dayanışmacı duyarlılıklarını da gözlemlemek mümkündür.

Kaynakça

- Akbaba, A.H. (2002). *Çemişgezek ve Köylerindeki Alevi Vatandaşlarımızın Dini Yaşayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı.
- Aslan, Ş. (2010). *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, S. (1998) *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Aydın, S. ve Emiroğlu K. (2003) *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Barth, F. (1969) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Londra: Bergen-Oslo Universities Forlaget.
- Barth, F. (2001) *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*. (Şengül, S.R. ve Özsoy, H. Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bruniessen, M. (1991) *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Ankara: ÖZ – GE Yayınları.
- Bruniessen, M. (1992) *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruniessen, M. (2004) *Türklük Kürtlük Alevilik – Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, F. (2002) *Kürt Dilinin Tarihçesi*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Deniz, D. (2012) *Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi – Antropolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eickelman, D. F. (1989) *The Middle East – An Anthropological Approach*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Eriksen, T.H. (2002) *Etnisite ve Milliyetçilik – Antropolojik Bir Bakış*, İstanbul: Avesta.
- Fırat, G. (2010) “Dersim’de Etnik Kimlik”, *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, Aslan, Ş. (Ed.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gezik, E. (2012) *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında - Alevi Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gültekin, A.K. (2010) *Tunceli’de Sünni Olmak – Tunceli Pertek’te Ulusal ve Yerel Kimlik Ögelerinin Etnolojik Tetkiki*, İstanbul: Berfin Yayınları.
- Haviland, W.A. (2002) *Kültürel Antropoloji*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kottak, C.P. (2001) *Antropoloji – İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kutlu, M. M. (1987) *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Leach, E. R. (2001) *Rewanduz Kürtleri; Toplumsal ve İktisadi Örgütlenme*, (Birwan, S. vd. Çev.). İstanbul: Aram Yayınları.
- Özkırımlı, Ü. (2008) *Milliyetçilik Kuramları - Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Doğu Batı.
- Öztoprak, M. S. ve Akıllı, S. (2004) “Etnisite Kuramları ve Eleştirileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.28 (1), 9 – 22.
- Polatcan, M. (2006). *Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.

Taş, K. (2012). *Tunceli (Dersim) Çevresindeki Aşiretler ve Sosyo-Kültürel Yapıları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı.

Yalçın-Heckmann, L. (2002). *Kürtler'de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, Erdal. (2003). *Çemişgezek ve Pertek Yörelerinde Yaşayan Şavak Türkmenlerinde Dini ve Sosyal Hayat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.

<http://savakder.com/yasamyeri.aspx> (Erişim tarihi: 09.04.2013)

<http://savak.wordpress.com/savak-yerlesim-yerleri/> (Erişim tarihi: 09.04.2013)